

ไม้เท้ายายม่อม

1. ชื่อสมุนไพร ไม้เท้ายายม่อม (MAITAO YAI MOM)
2. ชื่อวิทยาศาสตร์ *Clerodendrum indicum* (L.) Kuntze ชื่อวงศ์ Lamiaceae (Labiatae)
3. ชื่ออื่น ไม้เท้าฤๅษี (ภาคเหนือ, ภาคใต้) พญาเล้งจ๋อน (เชียงใหม่) เท้ายายม่อม(ภาคกลาง-จันทบุรี), ป้างฆมป้างขาว ป้างหลวง เป็นจ๋อน (ภาคเหนือ), พมพี(อุดรธานี), ฟินพี (เลย), โฟฟิง (ราชบุรี), bowing lady, sky rocket, tube flower, Turk's turban, Turk's turbin

4. ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้พุ่มขนาดเล็กสูง 1-2.5 เมตร เป็นไม้ลงรากแก้วอันเดียวลึกลงตรงรากกลม ดำ โต ลำต้นตั้งตรง ไม่มีกิ่งก้านสาขาหรือแตกกิ่งบริเวณใกล้ยอด บริเวณปลายกิ่งเป็นสันสี่เหลี่ยม

ใบ เป็นใบเดี่ยวเรียงตรงข้าม หรือรอบข้อ ข้อละ 3-5 ใบ จากต้นตรงขึ้นไปจนถึงยอดใบรูปวงรีแกมขอบขนาน หรือรูปขอบขนานแกมใบหอกกลับ กว้าง 1.5-2.5 เซนติเมตรยาว 12-18 เซนติเมตร เส้นกลางใบโค้งเข้าหาลำต้น เกือบเป็นรูปครึ่งวงกลมตัดใบให้งอตามไปด้วยเมื่อแตกกิ่งใหม่ ปลายและโคนใบแหลม

ดอก ช่อดอกแยกแขนง ออกที่ปลายกิ่ง เป็นพุ่มกระจายคล้ายฉัตรกลีบดอกสีขาว เชื่อมติดกันเป็นหลอดยาว ดอกกว้าง 1.5 เซนติเมตร ก้านดอกยาว 10-12 เซนติเมตร กลีบเลี้ยงสีเขียว หรือแดง มี 5 แฉก

ผล รูปทรงกลม แบน เมื่อสุกมีสีน้ำเงินแกมสีดำ หรือสีดำแดง มีกลีบเลี้ยงสีแดงติดอยู่ พบตามป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ออกดอกช่วงเดือนเมษายนถึงพฤศจิกายน

5. ส่วนที่ใช้ทำยา

ราก

6. สรรพคุณของแต่ละส่วนที่ใช้ทำยา

ราก รสจืดขึ้น เป็นตัวยานในพิภักทยาเบญจโลกวิเชียรแก้ไข้ แก้พิษสัตว์กัดต่อย ปรงเป็นยาแก้พิษไข้ พิษกาฬ ลดความร้อนในร่างกายกระทั่งพิษไข้หวัด ไข้เหนือ ขับเสมหะลงสู่เบื้องต่ำ ถอนพิษไข้ทุกชนิด แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้หืดไอ แก้อาเจียน ดับพิษไฟ แก้ไข้เหนือ ไข้พิษ ไข้กาฬตัดไข้จับ แก้ไข้เพื่อตีพิการ และแก้พิษงู

7. รายงานการวิจัยปัจจุบัน

ข้อมูลการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่าไม้เท้ายายม่อมมีฤทธิ์ด้านเชื้อแบคทีเรีย

8. สารสำคัญ

รากไม้เท้ายายม่อมมีสารกลุ่มอิริดอยด์ (iridoids) หลายชนิด เช่น ฮาร์พาไกด์ (harpagide) คลอโรอินดิซินเอ (cleroindicin A) และคลอโรอินดิซินบี (cleroindicin B) เป็นต้น

9. แหล่งกำเนิด และกระจายพันธุ์

พบกระจายพันธุ์ตั้งแต่อินเดีย ศรีลังกา ภูฏาน เนปาล พม่า จีน ไทย มาเลเซีย และอินโดนีเซีย ในประเทศไทย พบในป่าดิบชื้น ป่าดิบเขา ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ตั้งแต่พื้นราบถึงสูงกว่าน้ำทะเล 1,600 เมตร

10. พื้นที่เหมาะสมในการปลูกในประเทศไทย

- ลักษณะพื้นที่ พื้นที่ตอนตามป่าชายเขา ป่าละเมาะ ป่าโปร่งทั่วไป หัวไร่ปลายนาทั่วไป
- ภาค ทั่วทุกภาคของประเทศไทย
- จังหวัด สระบุรี ลพบุรี ชัยภูมิ นครราชสีมา ราชบุรี เพชรบุรี พังงา

11. การคัดเลือกพันธุ์ (พันธุ์ที่นิยมปลูกในประเทศไทย)

- พันธุ์ที่ใช้เป็นยา พันธุ์พื้นบ้านทั่วไป (ดอกสีขาว ดอกสีแดง)
- พันธุ์ที่ใช้เป็นอาหาร ไม่ใช่ทำเป็นอาหาร

12. การขยายพันธุ์

1) ขยายพันธุ์ด้วยการตัดต้นชำ โดยการนำต้นไม้เท้ายายม่อม ต้นที่ไม่แก่ไม่อ่อนจนเกินไป มาตัดยาว 8 – 10 นิ้ว ปักชำในถุงเพาะชำ โดยใส่ขี้เถ้ากลบไว้ประมาณ 20 – 30 วัน ไม้เท้ายายม่อมจะเริ่มแตกต้นใหม่ เพื่อจะนำไปปลูกต่อไป

2) การขยายพันธุ์โดยการขุดต้นเล็กที่เกิดจากราก แล้วนำมาปลูกในถุงเพาะชำที่ผสมดินกับปุ๋ยคอกและมะพร้าวสับ การชำแบบนี้จะได้ผลไว และโตเร็วกว่าการชำแบบการตัดต้น

13. การปลูก/สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในการปลูก

- ฤดูกาลเพาะปลูก ปลูกได้ทุกฤดูกาล แต่นิยมปลูกในฤดูฝน และจะเจริญเติบโตได้ดี ในช่วงเดือนพฤษภาคม – กรกฎาคม

- การเตรียมดิน เหมือนการขุดปลูกไม้ป่าทั่วไป โดยขุดดินกว้าง 40 เซนติเมตร ยาว 40 เซนติเมตร ลึก 30 เซนติเมตร เพราะไม้เท้ายายม่อมเป็นไม้พุ่มไม่ต้องขุดลึกมาก รองก้นหลุมด้วยปุ๋ยคอก หรือปุ๋ยหมักคลุกเคล้ากันหลุม โดยการปลูกห่าง 3 – 4 เมตร

- วิธีการปลูก เมื่อต้นกล้าไม้เท้ายายม่อมอายุ 6 – 10 เดือน นำลงปลูกได้กับหลุมที่เตรียมไว้ กลบดินให้แน่น ปักไม้ช่วยพยุงต้นและผูกเชือกให้เรียบร้อย นำฟาง หรือหญ้าแห้งปิดโคนต้นแล้วรดน้ำให้ชุ่ม

14. การปฏิบัติดูแลรักษา

- การให้ปุ๋ย ไม้เท้ายายม่อมจะใส่ปุ๋ยเมื่อตอนเตรียมดินแล้ว จะใส่ปุ๋ยอีกครั้งเมื่ออายุ 6 เดือน พร้อมกับการพรวนดิน และกำจัดวัชพืช ควรใส่ปุ๋ย 2 – 3 ครั้ง

- การให้น้ำ ไม้เท้ายายม่อมเป็นพืชทนแล้ง ก็ให้น้ำในระยะแรก แต่เมื่อเข้าฤดูฝนสามารถปล่อยตามธรรมชาติได้
- การกำจัดวัชพืช ควรทำพร้อมกับการพรวนดินและใส่ปุ๋ย
- การป้องกันกำจัดโรคและแมลงศัตรู ไม้เท้ายายม่อมไม่มีแมลงศัตรูพืช ไม่ควรใช้สารกำจัดโรคและแมลงศัตรู

15. การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังเก็บเกี่ยว

- ฤดูกาลการเก็บเกี่ยว เก็บเกี่ยวได้ทุกฤดูกาล แต่นิยมเก็บเกี่ยวในฤดูแล้ง ระหว่างเดือนธันวาคม – เมษายน
- วิธีการเก็บเกี่ยว ไม้เท้ายายม่อมจะเก็บเกี่ยวเมื่ออายุ 3 – 4 ปี หรือมากกว่านั้น เราจะเก็บเกี่ยวโดยการขุดถอนรากให้เหลือไว้แต่ต้นเล็ก ๆ ที่ขึ้นตามรากไว้เติบโตต่อไป
 - การแปรรูปหลังการเก็บเกี่ยว เมื่อขุดรากได้ก็ตัดต้น หรือใบทิ้ง แล้วนำรากมาล้างน้ำให้สะอาด นำมาสับเป็นชิ้นเล็ก ๆ และนำไปตากแดด 7 – 10 วัน จนแห้ง แล้วนำไปอบอีกครั้งจนแห้งสนิท
 - การบรรจุและการเก็บรักษา เมื่อได้รากไม้เท้ายายม่อมแห้งแล้ว ใส่กระสอบโปร่ง หรือถุงปุ๋ยที่สะอาดมัดปาก เพื่อส่งจำหน่ายต่อไป หรือเก็บไว้ในห้องที่มีอากาศถ่ายเทได้ดีอุณหภูมิปกติ

16. การจำหน่าย

รากไม้เท้ายายม่อมแห้ง ราคา กิโลกรัมละ 80-150 บาท

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
กระทรวงสาธารณสุข